

РИТОРИКА І НАВЧАННЯ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Пам'яті О.В.Міхєєва

Сьогодні на ринку перекладацьких послуг попит на синхронних перекладачів, які працюватимуть принаймні з трьома мовами (переклад з двох іноземних рідною мовою перекладача), є досить обмеженим. Ще менша кількість випускників різних шкіл перекладу можуть сподіватися отримати посаду штатного перекладача-синхроніста (чи, навіть, стати фрілансом⁶) у таких міжнародних організаціях як ООН, СОТ, Світовому Банку, тощо. Можна із впевненістю стверджувати, що попиту на такі «гламурні» робочі місця, як особисті перекладачі світових лідерів, взагалі практично не існує, не зважаючи на те, що більшість студентів, які мріють про професію перекладача, уявляють себе саме на такому місці – «пліч-о-пліч» з історією.

З іншого боку, існує величезний попит на перекладачів-професіоналів, які здатні працювати у повсякденному оточенні й шаленому ритмі, надаючи вкрай необхідні послуги синхронного перекладу на міжнародних конференціях і семінарах, ділових зустрічах, виїзних подіях, чи супроводжуючи делегації та окремих осіб під час їх закордонних подорожей, тощо. Від таких перекладачів вимагається високий рівень знань принаймні двох іноземних мов і здатність легко і невимушено перекладати з рідної мови на іноземну. Найчастіше, такі професіонали працюють як фріланси, вони – професіонали із своїм кодексом поведінки. Вони гарантують конфіденційність послуг. Такий підхід до своєї професії допомагає їм сприймати все належним чином. Якщо перекладачі на дипломатичній службі можуть мати трохи роздуті *ego*, спричинені їх наближеністю до перших осіб цього світу, то перекладачі-синхроністи, які працюють фрілансами, прекрасно знають, що таких професійних наймитів, як вони, багато, і вони не є незамінними. Тому конкуренція серед

⁶ **Фрілансер (фріланс)** (англ. *freelancer* — «вільний воїн зі списом»), наймит, у переносному значенні — вільний митець) — людина, що виконує роботу без довготривалого контракту з роботодавцем; найманий працівник для виконання певного завдання. Термін «фрілансер» вперше було використано Вальтером Скоттом в романі «Айвенго» для опису «середньовічного воїна-наймита».

В англійській мові тривалий час «фрілансер» було лише іменником, але у 1903 році було визнано похідне від іменника дієслово і внесено до Оксфордського словника англійської мови. І лише в останні десятиліття іменник повністю трансформується у різні віддієслівні та прислівникові форми.

професіоналів-фрілансів, в решті решт, лише піднімає планку їх професіоналізму.

Послідовний й особливо синхронний двосторонній переклад (з рідної мови іноземною і навпаки) часто викриває проблеми і вади у володінні іноземними мовами для потреб перекладу.

Однією з таких вад можна вважати брак навичок використання різноманітних риторичних засобів при продукуванні тексту перекладу. Взагалі, ставлення до риторики як дисципліни, що обов'язково повинна знаходити своє місце серед інших навчальних предметів, подекуди дещо викривлене. Таке ставлення, вочевидь, походить від відношення до слова «риторика» і до науково-мистецької дисципліни, якою вона насправді є.

Слово «риторика» практично ніколи не викликало довіри у звичайних людей. Такому ставленню до риторики певною мірою посприяло ставлення до неї з боку багатьох видатних осіб. Наприклад, британський філософ Джон Локк затаврував риторику ганьбою у такому різкому висловленні: «Маємо визнати, що все Мистецтво Риторики, окрім (його) Порядку та Ясності, все штучне та фігуральне використання Красномовства призвело лише до поступового усвідомлення неправильних Ідей і розпалювання Пристрастей, які вводять в оману Здорове Судження, а отже, все Мистецтво Риторики є суцільним обманом» [7]. А один британський аристократ пішов ще далі, оголосивши риторику «шльондрою мистецтв» [8].

Сьогодні слово «риторика» стало майже лайливим. Політики обвинувачують одне одного у намаганні сховатися за пустопорожньою риторикую та відмові запропонувати змістовні та конструктивні пропозиції; кандидати на посади називають своїх опонентів брехливими риторамі, а друковані видання скаржаться на обраних посадовців, чия передвиборча риторика не знаходить відображення у практичних щоденних справах.

Таке упереджене ставлення до риторики знаходить відображення навіть у словниках. Наприклад, *The American Heritage Dictionary of the English Language*, надає лише експліцитно негативне тлумачення слова «риторика»: «а. Афектація чи перебільшення у прозі чи вірші, б. Непідкріплений доказами чи надпихатий дискурс» [1]. Однак, у тому ж самому словнику визнається, що риторика має також спокутувані якості та, навіть, високу вартість, оскільки «риторика – це мистецтво публічних промов, особливо в якості використання спонукальних мовних (і мовленнєвих) засобів задля впливу на думки і дії слухачів». Тому, якщо скинути окуляри упередженості, зможемо визнати, що риторика все ж таки має корисну мету. Ця корисність полягає у навчанні людей бути ефективними й успішними мовцями, а якщо ми погоджуємося із твердженням, що усний переклад є видом

ораторського мистецтва, то нам варто придивитися до риторики навіть пильніше, бо вона здатна озброїти нас тими інструментами, що зроблять усний переклад більш дієвим та ефективним.

Однак, спершу слід коротко зупинитися на тому, звідки пішла риторика та її традиції. Це допоможе нам чітко розставити правильні орієнтири та усвідомити ті уроки, які ми можемо завчити на прикладі класичної й сучасної риторики.

Як пише грецький філософ Платон, мистецтво риторики з'явилося у місті Сиракузи у 5 столітті до н.е. Внаслідок громадянської війни до Сиракуз поверталися вигнанці, які вимагали від деспотичного уряду повернення своїх земель і з цією метою зверталися до суду. Оскільки письмових підтверджувальних документів, на які можна було би послатися, не існувало, люди мали самотійно представляти і захищати свої справи у суді. Саме в цей час окремі освічені громадяни почали пропонувати системне навчання риториці як мистецтву переконливого красномовства. З цієї точки зору можна стверджувати, що риторику було започатковано як суто практичне мистецтво.

Приблизно у цей же час на історичній сцені з'являються «софісти». Напочатку свого використання слово «софіст» не мало жодного зневажливого чи принизливого відтінка значення. Воно просто означало «вчитель софії», а «софія» грецькою перекладалася як «мудрість», «розум» чи «практичне уміння».

Одним із софістів, який на порядок був вищим за них всіх, можна вважати Протагора, чие ім'я увічнено у Діалогах Платона. Цікаво, що саме Протагор наголошував на необхідності навчати не лише технічним навичкам ораторського мистецтва. Він відкрито визнавав, що намагається зробити людей відповідальними за свої дії сумлінними громадянами.

Для навчання перекладу це також надзвичайно важливо. Недостатньо просто озброїти студентів всіма необхідними навичками, також необхідно, і, навіть, набагато істотніше, навчити їх бути чесними, сумлінними і відповідальними людьми, якщо вони хочуть досягти успіху у своїй професії. Професійна етика перекладача повинна зайняти гідне місце серед інших навчальних дисциплін. На жаль, не все, що сьогодні складає вищу освіту, вчить студентів бути відкритими, щирими і чесними⁷.

Одним із найважливіших моментів в історії розвитку риторики було надання їй наукових підґрунть. Це сталося за часів Аристотеля,

⁷ Наприклад, система анонімного оцінювання студентами, яка впроваджується в рамках приєднання до Болонського процесу, навряд чи сприяє відвертому обміну думками між студентами і професорсько-викладацьким складом. Варто замислитися, наприклад, чи можна довіряти перекладачеві, якщо відомо, що він чи вона надсилає звіти третій стороні про те, що відбувалося під час конфіденційних переговорів?

який наголошував на важливості мови як розумового інструмента, спрямованого на пошук істини. Риторика Аристотеля заклала підґрунтя традицій мистецтва переконливого красномовства, зокрема, наголошуючи на важливості намірів мовця і важливості народжуваного ним тексту як основ мистецтва риторики: «З трьох базових елементів, необхідних для народження промови – мовця, теми, адресата – саме останній визначає мету й об'єкт промови» [10]. Аристотель також чітко визначив, що кінцевою метою спілкування є справляння бажаного впливу на слухача чи аудиторію.

У сучасній риторичі текст стає основою, найважливішою частиною ефективного спілкування. Сучасна риторика сформулювала потребу вивчати не лише текст як такий, але й чітко розрізняти між його контекстним навантаженням, семантикою (аргументативною структурою) з одного боку і спонукальною метою (комунікативним наміром) з іншого. Таке розрізнення надзвичайно важливе. Сучасна риторика набагато ширше, аніж проста колекція термінів, запозичених у класиків риторики. Риторика взагалі розглядає текст з особливої перспективи порівняно з тим, як це роблять будь-які інші дисципліни. Історія, філософія, літературна критика і соціальні науки часто розуміють текст як картину чи карту на певну, задану в уявленні автора тему. Ритор, відповідно до традицій своєї дисципліни розглядати процес комунікації з точки зору самих комунікантів, бачить у тексті, перш за все, втілення намірів, а не просто зображення чи картину чогось. Текст розглядається не як штучний зразок чи продукт, а як процес і, що навіть важливіше, як результат наміру. Відтворення особистості мовця мовою перекладу може бути досягнуто перекладачем виключно через текст, що він продукує. Таким чином, текст виступає центральним елементом у ораторському виступі перекладача.

В усному перекладі саме намір мовця формує текст, а перекладач повинен визначити й зрозуміти наміри свого мовця. Намір проявляється через вибір слів, ідіоматичних виразів, структуру речень, тощо. Текст відображує певний світогляд, і можна чітко зрозуміти намір одного мовця, який називає певну групу людей «терористами» та іншого, який говорить про тих самих людей як про «борців за свободу».

Сучасна риторика як ораторське мистецтво (або мистецтво публічних промов) може надати неоціненну допомогу при формулюванні вимог щодо майстерності мовлення студентів-перекладачів. Отже, чим сам може поділитися риторика з тим, хто бажає стати професійним перекладачем?

Звісно, що мова не йтиме про жодні конкретні навчальні риторичні методики. Важливість риторики у процесі навчання

перекладача проявляється, насамперед, у таких традиційних аспектах навчання мові і мовленню як фонетика, лексикологія і граматики. Напочатку, однак, варто коротко торкнутися того з аспектів, що лежить поза власне навчання мови і мовленню, проте, вже давно визнається таким, що є притаманним саме риториці.

Професійна поведінка. Усний переклад – це посередницька діяльність. Залишаючись окремою особистістю зі своїм ретельно продуманим професійним іміджем, перекладач дуже тісно асоціюється з мовцем, якого перекладає. Це створює такий симбіоз, при якому статеві, вікові, статусні та інші відмінності настільки розпливчасті, що перекладач, який завжди говорить від першої особи, повністю сприймається як самий мовець. І тут одним із найкращих компліментів перекладачу, який із вдячністю завжди буде прийнятий, стане визнання слухачами в аудиторії того, що вони не помітили перекладу. Саме такої повної ідентифікації зі своїм мовцем повинен прагнути досягти кожен професійний перекладач.

Зрозуміло, що професійна поведінка (надійність, гідність, постава, жести, управління власним голосом) перекладача повинна відповідати і бути пропорційною відповідним характеристикам мовця, тобто, тій особі, яка уповноважує перекладача представляти себе у процесі мовлення.

Безсумнівно, такі речі виходять далеко за рамки традиційного навчання іноземним мовам, проте, у професійному навчанні перекладачів має знайти місце таким вправам, як рольове відтворення квазі-спонтанного спілкування. Ролі студентів не повинні обмежуватися простими ситуаціями подорожей чи знайомства з іноземцями; студенти радше мають бути здатними реалістично відтворити різні соціальні і вікові відмінності, властиві різним учасникам офіційного, ділового, дипломатичного спілкування.

Згідно однієї точки зору, яка переважає у дипломатичних колах, необхідна практично повна тотожність між перекладачем та його мовцем. Такої думки частіше всього дотримуються ті перекладачі, які «стоять пліч-о-пліч» із світовими лідерами сьогодення. Деякі з таких перекладачів навіть інколи вважають себе такими ж важливими, як і їх «патрони». Такий світогляд, звісно, має право на існування, хоча б тому, що перекладач завжди говорить від першої особи. Наприклад, якщо мовець говорить: «Мій уряд вважає, що це рішення необхідно відкласти,» то перекладач не каже: «Він говорить, що його уряд ...,» а «Точка зору мого уряду в тому...»

Дійсно, така роль ототожнення особливо важлива для перекладача у дипломатії, бо перекладач насправді виступає «рупором» свого мовця. У книзі Річарда Еквала «Віддане ехо» знаходимо таку думку: «Ідентифікація (ототожнення) зі своїм

«патроном», наскільки це можливо, є основним секретом перекладача при досягненні точності й надійності." [4]. В одному інтерв'ю Бі-Бі-Сі Гарі Обст, колишній Голова Бюро перекладів Державного департаменту США, поділяє цю думку стосовно «перевтілень» перекладача дипломатичного дискурсу. Зокрема, у відповідь на питання щодо того, наскільки перекладач повинен «копіювати» свого мовця, Обст каже: «Перекладач повинен стати «тією» особою [2].

Отже, з цієї точки зору, успіх перекладача залежить від особистісного ототожнювання зі своїм мовцем, бо часто-густо мовець очікує, що його слова будуть передані точно так, як було в оригіналі, навіть із такою ж інтонацією. Наприклад, М.Тетчер вважала правильним, коли перекладач намагався передати емоційний потенціал висловлювання, бо інакше, за її словами, вона почувалася, ніби «слухала переклад, здійснений актором «із кам'яним обличчям». У таких випадках втрачається емоційний, експресивний потенціал мовлення, що може призвести (і часто-густо призводить) до важливих змістовних втрат» [3].

Якщо особистість перекладача певною мірою може бути використана як додатковий інструмент при послідованому перекладі, коли перекладач фізично присутній серед мовців, то в ситуації синхронного перекладу, коли перекладача приховано у звукозахищеній кабінці, його особистість практично не має жодного значення у процесі комунікації. Тому, очевидно, що при синхронному перекладі, на відміну від інших видів усного перекладу (послідовного чи «шепотіння»), єдиною зброєю перекладача стають мовленнєві засоби. Досягти бажаного ефекту перекладач може лише за допомогою того тексту, що він генерує (продукує).

Фонетика. «Перекладач із чудовим голосом завжди буде вважатися правим», написав Жан Ербер, один із найкращих перекладачів свого часу [5]. Чітка і правильна вимова є чи не єдиним найліквіднішим активом у розпорядженні перекладача-синхроніста. Нерідко буває, що навіть найкращі усні перекладачі розмовляють іноземними мовами з акцентом, проте, це можна розцінювати як допоміжний фактор в ідентифікації перекладача з його (її) мовцем. При навчанні іноземним мовам надається абсолютно слушний наголос правильності артикуляції та інтонації, і це вірно. Однак, не варто забувати і про ще один надзвичайно важливий аспект генерування (продукування) мовлення, а саме – про паузи. Успішний перекладач із невимушеною професійною подачею перекладу завжди може артистично приховати свої шалені спроби знайти правильне слово чи влучний фразеологізм за відповідними паузами, які «прозвучать» як необхідна і доречна емфаза. Перекладач повинен навчитися «нікуди не поспішати» і наділяти кожне своє слово необхідною вагою. Серед

усних перекладачів-професіоналів існує образ, який ідеально описує їх роботу: лебідь, який граціозно й легко пливе по воді, відчайдушно веслує лапами, невидимими оку.

При послідовному і особливо синхронному перекладі саме паузи допомагають перекладачам впоратися із ситуаціями шаленого стресу і прийняття миттєвих рішень. Необхідно навчати перекладачів робити паузи у будь-якій частині речення, включаючи паузацію не лише у логічно зумовлених відрізках, але й в самих «нелогічних» місцях, як, наприклад, після модальних дієслів, артиклів, сполучників, тощо. Однією із вправ, що могла би допомогти студентам оволодіти такою «нелогічною» паузацією можна вважати читання вголос сучасної неримованої поезії, коли одне речення продовжується протягом декількох строк.

Лексикологія. Пригадаймо, ще давні греки надзвичайно захоплено і поважливо ставилися до мовлення, слова та їх переконливої сили. Та влада, що слова мали над розумом та спонукали слухачів до дій, мала для греків магічну, божественну природу. У процесі навчання іноземній мові і мовленню необхідно спряти саме такому розумінню і ставленню до предмету, що вивчається. Необхідно вживати більших зусиль для того, щоб донести до студентів розуміння тієї влади, що мають слова і мовлення. Мабуть, цінним додатком до навчання усному перекладу було би включити до переліку учбових дисциплін курс «Найвпливовіші промови світу».

В риториці вибір слів називається манерою чи стилем висловлення. Більшість випадків перекладу публічних промов (ораторського стилю) вимагає майстерного володіння офіційним, або формальним стилем мовлення. За винятком декількох прикладів соціального спілкування та дуже неформальних зустрічей, навіть діалогічне мовлення при усному перекладі часто-густо стає обміном черговими монологічними висловлюваннями у рамках офіційного стилю. Не буде перебільшенням стверджувати, що більшість студентів мають досить суттєві проблеми з відтворенням офіційного стилю мовлення, при чому як іноземною, так і рідною мовами. Часто це результат того, що більшість навчальних програм з практики мови і практики перекладу зосереджені навколо вивчення класичних літературних творів. Як наслідок такого, перше, із чим випускники зіткаються на початку своєї практичної роботи, це брак теоретичних знань про особливості офіційного (формального) стилю та брак практичних навичок відтворення текстів такого стилю (наприклад, політичної промови).

Сучасна риторика певною мірою тяжіє до приземленого, практичного раціоналізму: вона використовує багато зовнішніх

реалій, таких, як статистика, факти, дані, замість розумової інтерпретації; спостерігається відхід від більш складних структур на користь простіших. Сьогодні взагалі відбувається суттєва зміна у стилі – «з комфорту імперського вбрання здійснено перехід до комфорту ділового костюму» [6]. Публічні промови рясніють політичними кліше та економічними жаргонізмами, банківськими аббревіатурами і статистичними формулами⁸. Насправді варто завчити певну низку кліше, які існують в так званій «політичній риторичі». Поборники чистоти мови із жахом сприймають нові політичні кліше, які, на їх думку, лише обтяжують і паплюжать мову, проте, такі політичні кліше, жаргонізми, аббревіатури та інше – це окремий підвид стилю публічного висловлення, загалом прийнятний і, навіть, загальнозрозумілий в офіційній сфері спілкування.

Граматика. Немає жодного сумніву у тому, що правильна граматика – це найважливіший компонент мови і мовлення. Однак, окрім опанування сполучення часів, використання артиклів, прийменників, тощо, необхідно навчати правильному практичному використанню граматики, зокрема, використанню одного і того ж самого слова у різних граматичних конструкціях⁹. Наприклад, дієслово «to face» в ораторському стилі (підстиль політичної промови) використовується у різних граматичних функціях і, відповідно, перекладається абсолютно різними способами: а) «What this generation must do is face its problems» (Це покоління повинно уміти вирішувати свої проблеми); б) «The prospect of military conflict . . . faced us with nightmarish choices» (Потенційна можливість військового конфлікту... призвела до необхідності зробити жаклибий вибір).

Існує декілька базових вправ, що допоможуть опанувати навички усного перекладу через застосування певних риторичних засобів. На жаль, у такому навчанні немає коротких шляхів і дива не відбуваються. Єдина дорога до успіху – навчитися відтворювати, перефразувати (інтерпретувати) й генерувати (продукувати) мовлення, що звучить.

Перша вправа – «відтворення». Необхідно навчитися точному відтворенню оригіналу: звуковій артикуляції, тембру, інтонаційного забарвлення і, найважливіше з усього, паузації. Починати слід з одного чи двох речень, поступово збільшуючи обсяг матеріалу, що звучить, до абзацу з 4-5 речень, які містять повністю завершену думку

⁸ В.Сефайр, один із спіч-райтерів президентів США і багаторічний спостерігач за розвитком риторичі політичних промов написав жартівливу «Політичну промову для будь-якої події», котра повністю складається саме із клішованих фраз і висловів. У Вищій школі перекладу Монтерейського Інституту міжнародних відносин студенти не лише вчать її напам'ять, але й ретельно аналізують, які сучасні кліше можна додати до цього «невмирушого» твору.

⁹ Тут граматику іде «рука-в-руку» з лексикою, зокрема, синонімією. Необхідно наголошувати на важливості синонімічних рядів, які мають існувати «в готовому для негайного використання вигляді» як іноземною, так і рідною мовами перекладача.

з ядерним (основним) реченням, логічним розгортанням змісту і висновком. На цьому етапі найсуттєвішим буде навчитися виділяти з усього абзацу чи параграфу базову структуру, що містить головну думку. Така вправа також допомагає тренувати пам'ять, що особливо важливо для усних перекладачів. На завершуючому етапі «відтворення» необхідно перейти до механічного запам'ятовування, поєднуючи його із повним розумінням почутого. Тут у пригоді стануть не лише аудіо- та відео-записи різних мовців, але, за можливості, і різні «живі» мовці, запрошені до класної аудиторії.

Наступна вправа – це «перефразування» (інтерпретація). Продукування тексту чи абзацу в іншій формі чи просто іншими словами завжди широко використовується при навчанні іноземним мовам. Проте, при навчанні усному перекладу окремих суттєвих наголос треба робити на визначенні змістовного ядра висловлювання. Тому для цієї вправи існує ще одна назва «генерувати (продукувати) з першоджерела». При перефразуванні студенти повинні говорити лише від першої особи та зберігати у відтвореному мовленні статтеву та соціальну приналежність оригіналу. Необхідно уникати типової помилки початкової фази навчання, коли відбувається автоматичне переключення на третю особу однини з метою відокремлення перекладача від мовця. Статтева приналежність глибоко укорінена у кожному із нас, тому у спонтанному мовленні дуже важко від цього абстрагуватися, однак, перекладачеві необхідно навчитися це робити.

Остання вправа – це «генерування» (продукування). Треба бути здатним продукувати таке мовлення, ніби перекладач насправді є політиком чи вченим, журналістом чи фахівцем у певній галузі. Тут ідентифікація себе з мовцем набуває особливого значення. Для того, щоб «примірити на себе» різні соціальні ролі і статуси, можна додати до цієї вправи набутий досвід із попередніх вправ – відтворення та інтерпретації. На цьому етапі необхідно закріпити навички зберігати певні важливі характеристики оригінального мовлення, такі, як швидкість вимови, артикуляцію, інтонаційне оформлення, використання пауз. Це дозволить, в решті решт, досягти тієї легкості і невимушеності при перекладі, яка й робить важку працю перекладача непомітною для аудиторії слухачів.

Пригадаємо, як Квінтіліан, давньоримський теоретик ораторської майстерності, описує процес навчання оратора-красномовця: «... Нехай жоден не сподівається, що зможе досягти красномовства, просто скориставшись трудами інших. Той, хто хоче цього досягти, повинен невпинно і наполегливо працювати, день за днем, щоб сформулювати свої власні ідеї, набудувати свій власний досвід і методи. Така людина не шукає інструментів чи засобів для дії, вони завжди наготові у неї для негайного використання так, ніби

така людина вже народилася із усіма цими інструментами і засобами, а не отримала їх, навчаючись в інших. Можна лише вказати дорогу, йдучи якою досягнете знань та істини, однак, швидкість, з якою рухатиметесь, буде виключно ваша особиста." [9]. Цілком очевидно, що для досягнення перекладацької майстерності знадобиться багато часу і зусиль, і на цьому шляху, на жаль, не стаються дива. Єдиною розрадою є те, що, перефразуючи О. Суворова, «важко в навчанні, легко в перекладі».

Література

1. The American Heritage Dictionary of the English Language. – New York: Houghton-Mifflin. – 2003. – P. 1114.
2. BBC Archives/Interviews: www.bbc.co.uk/archives/interviews/7611842.stm
3. C-SPAN Archives/Thatcher/Downing Street Years: www.c-span/archives/thatcher/dwy/180023.smt
4. Ekvall R. Faithful Echo / R.Ekvall. – New York: Twayne Publishers. – 1978. – P. 97-98.
5. Herbert J. The Interpreter's Handbook / J.Herbert. – Geneve: Librairie de L'Université. – 1952. – P. 60.
6. Howell W. S. Poetics, Rhetoric, and Logic / W.S.Howell. – London: Ithaca. – 1975. – 159 p.
7. Locke J. An Essay Concerning Human Understanding / J.Lokke. – Oxford: OUP. – 1975. – 567 p.
8. Partridge B. Usage and Abuse / B.Partridge. – Harmondsworth. – 1977. – 268 p.
9. Quintilian, Marcus Fabius. The Institutio Oratoria de Quintilian. / In 4 vols. Cambridge, Mass., London, 1958-1960. Book VII. 14-18, p. 171.
10. Richards I.A The Philosophy of Rhetoric OUP, 1936, renewed 1965, 138 p.

The article describes the demand for and requirements to professionally trained interpreters, and offers some insight into the ancient art of rhetoric and its contribution to interpreters' training. Several practical exercises are included to demonstrate "steps-to-proficiency" in training interpreters.

Key words: *rhetoric, interpreter, freelance, professional behaviour (ethics).*

В статье рассматриваются требования, предъявляемые к устному переводчику-профессионалу, кратко излагается история риторики в её применении к обучению устных переводчиков. Приводятся несколько практических упражнений, служащих «ступенями» к достижению переводческого мастерства.

Ключевые слова: *риторика, устный переводчик, фриланс(ёр), профессиональное поведение (этика)*